

HABITUS ÉS TÉRBELISÉG VISZONYA A VIDÉKI DZSENTRIFIKÁCIÓ KAPCSÁN

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.2.129>

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány a bourdieu-i (térbeli) habitus által meghatározott térbeli gyakorlatok összefüggését kívánja feltárni a vidéki dzsentrifikáció kapcsán. A bourdieu-i szociológia egyik fontos témája a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, melynek erőteljes térbeli aspektusa van. A vidéki dzsentrifikáció témája kitűnő terepet biztosít számunkra ahhoz, hogy megvizsgáljuk a középosztály egyes frakcióinak vidéki kistelepülésekre irányuló mobilitása hozzájárulását a társadalmi egyenlőtlenségek (újra)termeléséhez, továbbá hogy tanulmányozzuk a sajátos városi értelmiségi habitus által meghatározott vidékpercepciót, a benne foglalt térbeli diszpozíciókat és az általa generált térbeli gyakorlatokat. A vidéki dzsentrifikáció értelmezése során a nagyvárosi dzsentrifikáció magyarázatában Bridge (2001) által bevezetett módosított habituselméletet alkalmazzuk *A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben* (FK-138098) két terepéről származó 45 félig strukturált mélyinterjú elemzéséhez. Eredményeink alapján a vizsgált települések beköltözőit vegyes térbeli habitus jellemzi, melynek középpontjában a vidéki és a városi élet előnyeinek kiaknázása áll. A dzsentrifikánsok térbeli habitusa és gyakorlatai jól illeszkednek egy középosztályi distinkciós stratégiához. Térbeli habitusuk jellemzője az aktivitás: relatíve nagy a múltbeli és jelenlegi térbeli akciórádiuszuk, és a falusi teret a saját ízlésük és érdekeik szerint aktívan formálják. Ez a folyamat szükségszerűen együtt jár az őslakosok bizonyos fokú kiszorulásával. Így a dzsentrifikálók tevékenysége „ügyes”, mozgástérnövelő osztálystratégiaként értelmezhető, melynek keretében előnyös (de sok munkával járó) helyzetet alakítottak ki maguknak, ami azonban az őslakosok számára nem járt együtt átütő előnyökkel.

Kulcsszavak: Bourdieu, habitus, térbeli habitus, vidéki dzsentrifikáció

1 Pécsi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék.

2 Pécsi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HABITUS AND SPATIALITY IN THE CONTEXT OF RURAL GENTRIFICATION

ABSTRACT

The present paper aims to explore the relationship between spatial practices as defined by Bourdieu's (spatial) habitus and rural gentrification. An important theme of the sociology of Bourdieu is the reproduction of social inequalities, which has a strong spatial aspect. The theme of rural gentrification provides us with an excellent platform to examine the contribution to the (re)production of social inequalities made by the mobility of certain fractions of the middle class to small rural settlements, and to study the perception of the countryside, the spatial dispositions it contains and the spatial practices it generates, as determined by the specific habitus of urban intellectuals. In interpreting rural gentrification, we apply the modified habitus theory (introduced by Bridge (2001) in his explanation of metropolitan gentrification) to the analysis of 45 semi-structured in-depth interviews from two fields of "The Role of Gentrification in Rural Development" research. Our results suggest that the gentrifiers are characterised by a mixed spatial habitus, with a focus on the benefits of both rural and urban life. The spatial habitus and practices of gentrifiers fit well into a middle-class strategy of distinction. Their spatial habitus is characterised by activity: they have a relatively high past and present spatial radius of action and actively shape rural space according to their own tastes and interests. This process necessarily involves a degree of displacement of indigenous peoples. Thus, the gentrifiers' activity can be interpreted as a 'smart' class strategy of increasing the space for manoeuvre, creating an advantageous (but labour-intensive) position for themselves, but without any overwhelming benefits for the indigenous people.

Keywords: Bourdieu, habitus, spatial habitus, rural gentrification

HABITUS ÉS TÉRBELISÉG VISZONYA A VIDÉKI DZSENTRIFIKÁCIÓ KAPCSÁN

BEVEZETÉS

Jelen cikk a bourdieui habitus és a (térbeli) habitus által meghatározott térbeli gyakorlatok összefüggését kívánja feltárni a vidéki dzsentrifikáció³ (Philips 1993; Csurgó 2013; Tomay–Völgyi 2022) kapcsán. A bourdieui szociológia egyik fontos témája a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése, melynek erőteljes térbeli aspektusa is van. A vidéki dzsentrifikáció témája kitűnő terepet biztosít számunkra ahhoz, hogy megvizsgáljuk, miként járul hozzá a középosztály egyes frakcióinak vidéki kistelepülésekre irányuló mobilitása a társadalmi egyenlőtlenségek (újra)termeléséhez, továbbá ahhoz, hogy tanulmányozzuk a sajátos városi értelmiségi habitus által meghatározott vidékpercepciót, a benne elfoglalt térbeli diszpozíciókat és az általa generált térbeli gyakorlatokat. A vidéki dzsentrifikáció értelmezése során a nagyvárosi dzsentrifikáció magyarázatában a Bridge (2001) által bevezetett módosított habituselméletet kívánjuk adaptálni és alkalmazni *A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben* (FK 138098) kutatás két terepéről származó 105 félig strukturált személyes (köztük 45 beköltözőkkel készült) interjú elemzéséhez. Az interjúk elemzése során a dzsentrifikációs narratívák (előzmények, motivációk, lakóhelyválasztás, előzetes várakozások, megérkezés és az új lakóhely megélése, belakása) mellett vizsgáltuk a distinkciókat mind a tősgyökeres falusiakkal, mind a városi középosztállyal szemben, mind pedig a beköltözők egyes frakciói között. A habitusra vonatkozóan a nagyvárosi, kozmopolita habitus és a vidéki, ruralizáló habitus elemeit azonosítottuk, emellett a térbeli habitus vizsgálata során a térigény és a korábbi, illetve a mostani térbeli akciórádiusz, a mozgásban létre való igény került a figyelmünk fókuszába. A kódolás az ATLAS.ti 24.0.0. program segítségével zajlott a kutatási kérdések alapján előzetesen kialakított szempontok szerint. A jelen tanulmány az alábbi kérdésekre keresi a válaszokat: (1) A vidéki dzsentrifikáció esetében milyen módon működik a lakóhelyválasztás a középosztályon belüli distinkció eszközeként, illetve a középosztályi státusz megtartására, magasabb státuszú fogyasztás, életmód biztosítására, vagy éppen vállalkozásindító tőke megalapozására irányuló stratégiaként?

(2) Miként jellemezhetők a vidéki dzsentrifikációban részt vevő személyek habitusának diszpozíciói, és miként működnek ezek a diszpozíciók a választott új fizikai és társadalmi környezetben?

(3) Milyen mértékben képesek létrehozni az otthonosság érzetét biztosító egyezést társadalmi térbeli pozíció, habitus és fizikai térbeli pozíció között? Az utóbbi kérdések megválaszolása érdekében számba vesszük a szereplők térbeli gyakorlatait, közösségen belüli pozíciójukat (viszonyukat a tősgyökeres lakosokkal és a többi beköltözővel), valamint a szimbolikus elkülönöződési stratégiáikat (a középosztály többi frakciójával, valamint a helybeliekkel szemben).

3 A „vidéki dzsentrifikáció” szakkifejezés az angol *rural gentrification* tükörfordítása. Vidéki alatt a nagyvárosoktól távolabbi, vidékies területeket értjük, nem pedig a „nem budapesti” vidéki térségeket, míg dzsentriként az angol eredeti tartalmát alapul véve a feltörekvő középosztályi rétegekre, és nem a szépirodalmi művekből ismert lecsúszó nemességre utalunk.

Feltevésünk szerint a jövedelmi középosztály óvatos szélesedésével (Huszár–Berger 2020) és a művész–értelmiségi csoport relatív státuszvesztésével (a társadalmi státuszon belül a jövedelmi, anyagi dimenzió egyre nagyobb, a kulturálistőke-dimenzió egyre kisebb fontossággal bír), tehát a társadalmi mobilitási folyamatokkal szoros kapcsolatban van a „vidékre költözés”. Ez feltételezésünk szerint az érintetteknek a tényleges anyagi helyzetüknél magasabb „kvázi felsőosztályi” fogyasztást enged meg, vagy legalább a középosztályi életmód megőrzését biztosítja a lecsúszó vagy a lecsúszás veszélyétől fenyegetett középosztályi frakciók számára, illetve tőkét nyerhetnek egy új tevékenység, vállalkozás beindításához (Tomay 2019). Feltevésünk szerint továbbá a vidéki dzsentrifikáció esetén nem vagy nem kizárólagosan a metropolitán térbeli habitus van működésben, hanem emellett vagy ehelyett egy ruralizáló térbeli habitus is működésbe lép, amely egyfelől valamiféle „nosztalgikus vidéki múlt” felépítésében, a helyi közösségteremtési igényben, a helyi értékek megőrzésében, újrafelfedezésében, valamint a vidéki élet előnyeit kiemelő diszpozíciók (nyugalom, természetközelség, kevés ember) hangsúlyozásában fejeződik ki (lásd még a „vidéki idill” fogalmát: Csurgó 2014; Csurgó et al. 2023; Short 2006).

ELMÉLETI KONTEXTUS

Dzsentrifikáció és vidéki dzsentrifikáció

A dzsentrifikáció fogalmát elsőként Ruth Glass (1964) használta az 1960-es évek elején a londoni *East Enden* tapasztalt jelenségek leírására. A szó az angol *gentry* kifejezésből származik, melyet eredetileg a nem arisztokrata származású vidéki földtulajdonos rétegre használtak, utalva annak feltörekvő középosztályi jellegére (Redfern 2003; Tomay 2019). A modern kontextusban a dzsentrifikáció a legtöbb meghatározás szerint olyan *folyamat*, melynek során a város belső részein fekvő, korábban szegények és munkásosztálybeliek, gyakran etnikai kisebbségek által lakott negyedekbe középosztályi ingatlanvásárlók, bérlők áramlanak be, és ezen részek *felújításán keresztül* a negyed fizikai és demográfiai, társadalmi szerkezete átalakul. Ennél kritikaibb megfogalmazások szerint nemcsak új csoportok áramlanak be, hanem a régieket ki is szorítják, azaz kimonodottan *lakosságcseréről* beszélhetünk (Hamnett 1991; Smith 1996; Tomay 2019).

Fontos megjegyezni, hogy a városi és a vidéki dzsentrifikáció nem azonos jelenségek, bár vannak párhuzamok a város és a vidék posztindusztriális átalakulása között (Phillips 1993). A vidék dzsentrifikációjának lényege, hogy a városi felső- és középosztálybeli csoportok költöznek olyan településekre, amelyeket társadalmi és természeti értékekkel bíróként észlelnek – ennek következtében a települések mind gazdasági, mind társadalmi értelemben felértékelődnek, a városi fogyasztók pedig a saját értékeik, stílusuk és vízióik szerint alakítják át a helyi adottságokat, az épített és a természeti környezetet (Tomay–Völgyi 2022). A vidék dzsentrifikációja szoros kapcsolatban van a turizmus vidéki fordulatával, amikor egy-egy vonzó természeti környezetben fekvő település, eleinte turisztikai célpontként válik ismertté, majd a városiak által megvásárolt nyaralók, második otthonok egyre inkább elsődleges otthonává válnak az új tulajdonosoknak (Nemes–Orbán–Tomay 2022). A vidéki dzsentrifikáció kérdésével hazai viszonylatban sokáig nem foglalkoztak, noha Magyarországon több település is érintett a vidéki dzsentrifikáció folyamataiban (Tomay–Orbán 2024). A zömmel fesztiválokra, turizmusra koncentráló vidékszociológiai kutatások mellett egyedül Csurgó Bernadett (2013) alkalmazta a vidéki dzsentrifikáció értelmezési keretét a városkörnyéki vidék vonatkozásában a Buda környéki falvakba történő középosztályi beáramlás hatásainak vizsgálatában.

Elkülönböződés terek által: (térbeli) habitus és (térbeli) gyakorlatok

A terek nem pusztán a társadalmi folyamatok lenyomatai vagy a társadalmi cselekvés kényszereinek okozói és lehetőségfeltételeinek biztosítói (Berger 2018), hanem összefüggenek az identitások létrehozásával (Dobai 2022a, 2022b) és a társadalmi képzelet kitüntetett tárgyai. A vidéki helyek és terek középosztálybeliek általi dzsentrifikálásának értelmezéséhez Bourdieu (2002, 2010a) (tér)elmélete ad hasznos támpontokat. Az alábbiakban a bourdieu-i szociológia- és térelmélet alapvető összefüggéseit tárjuk fel annak érdekében, hogy e keretet a vidéki dzsentrifikáció értelmezésére alkalmazhassuk. Ennek során rekonstruáljuk Bourdieu alapvető fogalmainak összefüggéseit (társadalmi tér, habitus, gyakorlatok), valamint amellet fogunk érvelni, hogy a habitusok térre vonatkozó diszpozíciókat is magukban foglalnak, amelyek összességét – Bourdieu-t továbbgondolva – térbeli habitusnak nevezünk. E térbeli habitusok a térbeli gyakorlatok megszervezése, a terek észlelése és a terek iránti érzék, valamint az egyenlőtlenségek térbeli viszonyatai szempontjából különösen fontosak. Bourdieu-re és a konstruktivista vidékszociológia belátásaira építve különbséget teszünk „(nagy)városi” és „vidéki” habitus között. Bourdieu számára az objektív társadalmi relációk jelentik a társadalmi valóság elsődlegesen fontos síkját, a társadalmi pozíciók közti eme objektív viszonyösszességet hivatott a társadalmi tér fogalma megragadni (Bourdieu 2002, 2010a, 2010b). Az objektív körülmények – amelyek közül Bourdieu (2002) számára a tőkével való ellátottság és az osztályok lefelé vagy felfelé ívelő pályája a legfontosabb – azonban nem elégségesek a cselekvések magyarázatára. Ezt szolgálja Bourdieu elméletében – ismert módon – a habitus, amely egyfelől az objektív viszonyok által strukturált struktúra (a bevésődött diszpozíciók rendszere), másfelől pedig strukturáló struktúra, hiszen a cselekvők⁴ percepcióinak, értékeléseinek az alapja és gyakorlatainak a vezérlője (Bourdieu 2002, 2010a). Mivel a társadalmi tér adott pontján adódó szükségszerűségek belsővé tétele által születnek a habitust alkotó diszpozíciók, ezért maga a habitus nemcsak kifejezi az objektív osztálypozíciót, de folyamatosan olyan választásokra vagy gyakorlatokra ösztönzi a cselekvőt, amelyek összhangban vannak a lehetőségeikkel (Bourdieu 2010a).

Bourdieu a társadalmi-tér-elméletek szempontjából is fontos szerző. Elmélete ezen vonulata abban a francia tudományos mezőben formálódott, amelyben Henri Lefebvre és Michel Foucault már évekkel korábban előkészítette a terek társadalomtudományos felértékelődését (Egyed 2018). Bourdieu szerint a társadalmi térbeli pozíció és a fizikai térbeli pozíció az esetek jelentős részében átfedésben van egymással (Bourdieu 1991, 1996, 1997). Ennek oka, hogy a társadalmi térbeli viszonyok – a tőkeviszonyok közvetítésével – leképződnek a fizikai terekben (Bourdieu 1991:26, 1996:12), vagyis a társadalmi tér beleírja, kivetíti magát a fizikai térbe (vö. Berger 2018:143; Németh 2023:59). E folyamatok eredményeként a cselekvők az általuk többé-kevésbé tartósan elfoglalt hellyel jellemezhetők. A fizikai térbeli pozíció azonban nem semleges, hiszen a javak és szolgáltatások eltérő készlete sajátható (vagy nem sajátható) el a fizikai tér egyes helyein (például a „jó” és a „rossz” lakókörnyékeken). Ebben az értelemben a fizikai térben megjelent különbségek egyrészt kifejezik a társadalmi térbeli egyenlőtlenségeket, másrészt hozzájárulnak e struktúrák újratermeléséhez (Bourdieu 1997:161). Az így kibontakozó – bár Bourdieu által szisztematikusan ki nem fejtett – kép az, hogy az elsajátított fizikai tér és a társadalmi tér kölcsönösen konstituálják egymást, mivel mindkettő hozzájárul a másik formálódásához, újratermeléséhez (Berger 2018:145).

4 E helyen eltérünk Bourdieu szóhasználatától, aki cselekvők helyett jellemzően ágensekről ír, mivel véleménye szerint a társadalmi szereplők nem rendelkeznek akkora autonómiával és tudatossággal, mint amekkorát a cselekvő fogalma sugall (Fáber 2018:72). Ettől függetlenül az egyszerűség kedvéért jelen tanulmányban cselekvőkről beszélünk, ugyanakkor ezzel nem kívánunk állást foglalni a Bourdieu által felvetett kérdésben.

A társadalmi tér és a(z) elsajátított fizikai tér közti nagyfokú – ám gyakran nem tökéletes – illeszkedés, a társadalmi viszonyoknak a fizikai térbe íródása kapcsán Bourdieu a habitusok közvetítő szerepét emelte ki. A társadalmi viszonyok inkorporációjaként a habitus a gyakorlatok generatív sémáit is magába foglalja, így logikus elgondolás, hogy a térbeli gyakorlatokat is vezérli. A habitusokat alkotó diszpozíciókat, osztályozási és értékelési sémákat, gyakorlati képességeket nem pusztán az absztrakt társadalmi térben betöltött pozícióból adódó kényszerek formálják, hanem a materiális térbeli struktúrák imperatívuszainak belsővé tétele is – vagyis azok a tapasztalatok, amelyekre az cselekvők azáltal tesznek szert, hogy hosszú időn keresztül és ismétlődő módon érintkeznek bizonyos terekkel, szintén formálják a habitust (Bourdieu 1991:28). A habitus által a cselekvők „belakják” a társadalmi és a fizikai tér számukra adott vagy elérhető szegmensét (Berger 2018:145-149; Németh 2022a, 2023:62-64; Zsinka 2023). Azon diszpozíciók összességét, amelyek a terek észlelését, megélését és formálását, illetve a térbeli gyakorlatokat vezérlik, amelyek a terek és helyek iránti érzéket testesítik meg, az alábbiakban összefoglalóan térbeli habitusnak nevezzük.

A társadalmi tér, az elsajátított fizikai tér és a (térbeli) habitusok közti illeszkedés Bourdieu szerint sem mindig tökéletes. Bourdieu azokra az esetekre hivatkozott például, amikor a társadalmi térbeli pozíció és a habitus nem felel meg egymásnak, ekkor hasadt habitusokról beszélt (Hadas 2022:29-30; vö. Németh 2022b). De hasonló eset az, amivel a dzsentrifikáció úttörőinek esetében találkozunk, amikor is a cselekvők társadalmi térbeli helyzete eltérő (jobb), mint a választott lakóhelyük városon belüli ökológiai térbeli pozíciója, illetve vidéki lakóhelyük településlejtőn elfoglalt pozíciója.⁵ A vidéki dzsentrifikáció vizsgálata révén a dinamikus, térbeli mobilitással együtt járó folyamatok is értelmezhetők a bourdieu-i elmélet keretén belül – szemben azzal a kritikával, amely Bourdieu vélelmezett statikus szemléletmódját emeli ki. A társadalmi pályáiv bourdieu-i fogalma – ahogyan arra Reed-Danahay kapcsán Németh Krisztina (2023:71) felhívta a figyelmet – magában foglalja a cselekvők élete során végrehajtott összes társadalmi és fizikai térbeli mozgást. Így a középosztálybeli vidéki dzsentrifikánsok kapcsán fontos kutatási kérdés, hogy milyen habitussal rendelkeznek. Feltételezhető, hogy habitusukra rányomja a bélyegét a középosztálybeli frakciók sajátossága a társadalmi térben, hogy tudniillik van reális esélyük a felemelkedésre, de a lecsúszásra is (Bourdieu 2010a). Ebből következően feltételezhetjük, hogy e szereplőkben van egyfajta felfelé törekvés, érvényesülési igény, melyet különféleképpen próbálhatnak meg érvényre juttatni, többek között a lakóhelyük megválasztásával, vagy akár vállalkozásindítással, amelyhez a lakóhelyváltás során felszabaduló értékkülönbözlet adhatja az indulótőkét.

A térbeli diszpozícióik, avagy térbeli habitusuk kapcsán pedig releváns kérdés, hogy milyen terek/helyek iránt éreznek affinitást, és melyek iránt nem; hogy hol tudják az otthonosságot önmaguk számára elképzelni és megvalósítani, és mely helyektől tartanak távolságot; hogy milyen térbeli gyakorlatok, rutinok komfortosak számukra, illetve mekkora a térigényük. A térbeli habitus és a sajátosan középosztálybeli aspirációk alapján feltételezhető, hogy a csoport az „őshonosoktól” eltérő térbeli habitussal, és ennek folytán eltérő térbeli gyakorlatokkal, mindennapi térbeli rutinokkal és eltérő térbeli akciórádiusszal jellemezhető, hiszen „bizonyos társadalmi térbeli pozíciókban könnyebben elképzelhető a térbeli és társadalmi mozgás, mint másokból” (Németh 2023:72).

A térbeliség szempontjának figyelembevételével megkülönböztethető egymástól a (nagy)városi és a vidéki habitus. A városi habitust a nagyvárosok életformája (Simmel 2001) alakítja: a felgyorsult életritmus, a

⁵ Ugyanakkor cserébe a tér tágassága, a választott lakás/ház mérete jellemzően kedvező(bb).

nagy népsűrűség, a városi étellel együtt járó relatíve nagyobb napi szintű térbeli mobilitás (például munkába, bevásárolni, szórakozni járás) és a jellemző térbeli rutinok meghatározott városias terekben (ipari és irodai munkahelyeken, szórakozóhelyeken, bevásárlóközpontokban stb.), valamint a fokozott intellektualizmus. A (nagy)városi habitus tehát az e térbeli tipikus gyakorlatok működtetéséhez szükséges és az azok iránti preferenciákat kifejező diszpozíciók összességét jelenti, valamint egyfajta „modernizmust” (vö. Bourdieu 2008). Emellett – ahogyan arra a metaanalízisében Jóvér Vanda (2023:80) felhívta a figyelmet – a városi habitust egyfajta univerzalizmus jellemzi, mivel diszpozíciói számos térbeli-társadalmi kontextusban alkalmazhatók, nem csupán a lakóhelyként szolgáló városban.

A vidéki habitus, ahogyan arra Jóvér (2023:78, 84) rámutatott, egyrészt a nagyvárossal való viszonyában, tehát azzal szemben határozódik meg, annak ellentétéként, másrészt hierarchikus viszonyban áll vele. Ennek eredményeként sem a városi, sem a vidéki habitust nem szabad esszencialista módon értelmezni, hanem csak az egymással való viszonyukban, ami alapján mindkettő meghatározott erőviszonyokat tükröző társadalmi konstrukciónak minősül. Jellemző módon e viszonyrendszerben a városi habitus szimbolikus előnyökkel jár, míg a vidéki habitus presztízse alacsonyabb és gátolja az egyéb tőkeformák felhalmozását (Jóvér 2023:78, 84; lásd még Bourdieu 1978:403, 2008). A vidéki habitus fontos formáló tényezői közé tartozik Jóvér összefoglalója alapján a mezőgazdasági tevékenység a maga saját ritmusával és kényszereivel, melyek a cselekvők testébe is beívódnak, megkülönböztetve őket a nagyvárosi szubjektumok testi megjelenésétől (Jóvér 2023:80–81). A mezőgazdasági munka vidéki habitust formáló jellegének feltételezésével szemben fel lehetne hozni azt az érvet, hogy a mezőgazdaság kevésbé releváns már a magyar vidéken, mivel a modernizációs és iparosodási folyamatok a 20. század második felében fokozatosan a mezőgazdasági termelés háttérbe szorítását okozták, még a rurális körzetekben is (Ragadics 2023:14–15). E felvetéssel kapcsolatban két megjegyzést teszünk.

Egyrészt, ha a magyar lakosság agrárérinthettségét nem szűk értelemben vesszük (csak mint tényleges részvétel a piacorientált mezőgazdasági termelésben), hanem tágabban (beleértve a földbirtoklást, a mezőgazdasági szakképzés feletti rendelkezést vagy a saját fogyasztás céljából folytatott növénytermesztést és állattartást), akkor a 2000-es évek közepén a magyar lakosság több mint felének volt valamilyen módon agrárkötődése (Kovács 2012:42–45). Másrészt és általánosabban szemlélve, a vidéki habitust nem csupán a mezőgazdaság formálja, hanem az összes, a vidéki kontextusokban jellemző fizikai munka. E fizikai munkák (akár agrárjellegűek, akár nem) beleírják magukat a testekbe, létrehozván a testi tőkének egy sajátos, a lokális kontextushoz igazított formáját (Jóvér 2023:80). A városi és a vidéki kontextusok közti – társadalmilag konstruált – aszimmetrikus hatalmi viszonyok megjelennek abban is, hogy míg a városi habitus diszpozíciói sokféle térbeli kontextusban használhatók, addig a vidéki habitus diszpozíciói erősen a helyi kontextushoz kötöttek, ami a felhalmozható tőkék mennyiségét korlátozza (Jóvér 2023:81). És bár a városi habitus néhány diszpozíciója szintén nem alkalmazható vidéki kontextusokban, ez nem jelent hasonló mértékű hátrányt a tőkék felhalmozása számára.

A vidéki habitus tehát a mezőgazdasági, háztáji, szükségletfedező vagy egyéb jellegű, helyben végzett fizikai munkákat és gyakorlatokat vezérlő habitus, valamint valamiféle tradicionalizmus szemben a városi habitus „modern” életvitel iránti preferenciájával. A vidéki dzsentrifkációs térbeli habitusának megértése érdekében a későbbi fejezetekben is építünk a városi és a vidéki diszpozíciók megkülönböztetésére.

Dzsentrifikáció és habitus

A dzsentrifikáció irodalmában több évtizedes hagyománya van a bourdieu-i habituselmélet alkalmazásának (Zukin 1987; Bridge 2001; Butler 2003) a nagyvárosi kontextusban annak megértésére, hogy miként válik a középosztályon belüli distinkció eszközévé a (szuburbán) fősodortól eltérő lakóhelyválasztás. Bridge (2001) szerint a dzsentrifikáció kezdeti szakaszában a beköltözők – Bourdieu fogalmi keretében értelmezve – kevesebb gazdasági és több kulturális tőkével rendelkeznek. Azok az úttörők, akik beköltöznek a(z ekkor még lepukkant) belvárosba, habitusukban térnek el a szuburbokban élő középosztályiaktól. A dzsentrifikációs folyamat elindítói tudatosan a tér szimbolikus dimenziójával fejezik ki ezt az eltérést, amit követ a kulturális fogyasztás más téren történő változtatása is. A rossz állapotú házak vásárlásában (olcsóságuk mellett) az önkifejezés lehetősége rejlik, hiszen azokat saját ízlésük szerint tudják alakítani, létrehozva a dzsentrifikációs esztétikát. Miután a beköltöző „városi középosztály” módosította habitusát, kialakította a megkülönböztető ízlésvilágot, a következő beköltözők döntéseit ez befolyásolja, míg végül a belvárosban lakhatás egy vágyott szimbólum lesz, az új identitás szimbóluma, melyet szélesebb rétegek követnek.

Butler (2003) szerint létezik egy „metropolitán habitus”, amely a nagyvárosi habitus egy szűkebb csoportra jellemző válfaja, és amely elkülöníti a városelhagyó és a városban maradó középosztályt. A metropolitán habitus által jellemzett dzsentrifikánsok magasan iskolázottak, a nagyvárosban dolgoznak, vonzza őket a kulturális infrastruktúra, a diverzitás, de köztük is vannak eltérések: az egyes dzsentrifikált városrészeket eltérő „minihabitusok” jellemzik. Butler és Robson (2001) – London dzsentrifikált negyedeit vizsgáló tanulmányukban – amellet érveltek, hogy a lakóhely kiválasztásában – az anyagi lehetőségeken túl – fontos szerepe van az életstílus kifejezésének: olyan negyedeket keresünk, ahol hozzánk hasonló emberek élnek. Érvelésük szerint a rugalmas munkarendben, gyakran távoli eléréssel/interneten otthonról dolgozó dzsentrifikánsok számára a struktúrahányt, a magánszféra és a munka világának elkülönítését, kifejezését hivatott szolgálni a lakóhelyválasztás. Emellett fontos része a dzsentrifikációs folyamatnak számukra egyfajta „nosztalgikus múlt” felépítése, a helyi közösségteremtés, helyi értékek megőrzése és újrafelfedezése. A vidéki dzsentrifikáció viszonylatában Smith és Phillips (2001) használta Bourdieu habituselméletét a Pennine-hegység dzsentrifikációjának elemzéséhez két dzsentrifikáncsoport: a falvakba és a távoli külterületekre költözők elkülönítésében. Kérdés, hogy ezek a zömmel városi (és alapvetően jóléti nyugati országokban megfigyelt jelenségekre épülő) dzsentrifikációs elméletek mennyiben illeszthetők a (hazai, posztszocialista) vidéki térségekbe költöző középosztályi dzsentrifikánsokra.

MÓDSZERTAN

Jelen tanulmányban *A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben* (FK-138098) kutatás keretében két terepkutatási helyszínen⁶ személyesen készült 105 félig strukturált interjút elemeztünk az ATLAS.ti 24.0.0. szoftver segítségével. Az interjúk elkészítése több hullámban történt 2019 és 2022 között, az interjúk jellemzően 1–2,5 óra közötti hosszúságúak voltak. A kutatás során – a kutatás elsődleges irányultságából fakadóan – törekedtünk a beköltözők minél teljesebb körét elérni, részben hólabdamódszer segítségével, részint a nyomtatott és online médiamegjelenések alapján azonosított kulcsszereplők célzott felkeresésével. Emellett tősgyökeres helyiekkel, vállalkozókkal és nyaralókkal is készültek interjúk, jelen tanulmányban ezek közül azonban a beköltözőkkel készült 45 beszélgetésre fókuszáltunk, mivel elsősorban az általuk megélt térbeli habitusokat és gyakorlatokat kívántuk megismerni és értelmezni.

1. táblázat. Az interjúalanyok⁷ megoszlása főbb paraméterek szerint

Változó	Kategória	Interjúalanyok száma
Terület	Szőlőszem	52
	Kövesvölgy	43
Nem	Férfi	47
	Nő	48
Korcsoport	30 év alatti	13
	30–50 év közötti	33
	50–70 év közötti	38
	70 év feletti	11
Foglalkozás	Művész, kreatív foglalkozások	9
	Értelmiségi, szellemi	28
	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás	44
	Mezőgazdaság	5
	Egyéb (tanuló, nyugdíjas stb.) vagy hiányzó adat	9
Vállalkozó-e?	Vállalkozó	42
	Nem vállalkozó	53
Dzsentrifikációs státusz	Tősgyökeres	22
	Környékről beköltöző	17
	Időszakos lakos/nyaralós/turista	12
	Beköltöző nagyvárosból/külföldről	44
	Közülük: úttörő (első hullámban ⁸ érkezett dzsentrifikáns)	16
	Közülük: második hullámban érkezett dzsentrifikáns	13
	Közülük: harmadik hullámban érkezett dzsentrifikáns	12
Közülük: másodigenerációs dzsentrifikáns	3	

6 Az interjúk „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben” (FK-138098) mellett a Mítosz és realitás, helyi élelmiszer-rendszer a „Magyar Provence”-ban – diskurzusok, termelők, vásárlók és társadalomgazdasági hatások, (K-129097) kutatás keretében készültek.

7 Tekintettel arra, hogy az évek során egy-egy kulcsszereplővel több interjú is készült, az itt szereplő számok a 95 interjúalanyra vonatkoznak, akikkel a 105 interjú készült.

8 A települések dzsentrifikációs hullámaihoz lásd jelen tanulmány Terepkutatási helyszínek című részét.

Mindkét terepkutatási helyszín hosszú dzsentrifikációs múltat tudhat maga mögött, így interjúalanyaink között vannak több évtizede többé-kevésbé állandóan a vidéki településeken tartózkodók éppúgy, mint friss beköltözők, sőt akár a korábban beköltöző dzsentrifikánsok második generációs, már a településen felnövő gyerekei is.

Az interjúk elemzése során a dzsentrifikációs narratívák (előzmények, motivációk, lakóhelyválasztás, előzetes várakozások, megérkezés és az új lakóhely megélése, belakása) mellett vizsgáltuk a distinkciókat mind a tősgyökeres falusiakkal, mind a városi középosztállyal szemben, mind pedig a beköltözők egyes frakciói között. A habitusra vonatkozóan a nagyvárosi, kozmopolita habitus és a vidéki, ruralizáló habitus elemeit azonosítottuk, emellett a térbeli habitus vizsgálata során a térigény és a korábbi, illetve a mostani térbeli akciórádiusz, a mozgásban létre való igény került a figyelmünk fókuszába. A kódolás az interjúk tartalmi elemzésével zajlott, a kutatási kérdések alapján előzetesen kialakított szempontok szerint. A Bourdieu-i fogalmak kapcsán a habitus, a térbeli habitus és a distinkció fogalmait előzetesen határoztuk meg, a részkódok kialakítása egy iteratív folyamat volt az interjúk elemzése alapján. A tanulmányhoz használt fő- és alkódok elnevezéseit és a hozzájuk kapcsolt interjúrészletek számát a 2. táblázat tartalmazza. A következőkben az elemzés tartalmi eredményeit mutatjuk be.

2. táblázat. A tanulmányban felhasznált fontosabb kódok és a kódolt szövegrészek száma

Kód	Alkód	Kódolt szövegrészek száma
Anyagi tőke		164
	költözés/helyben maradás anyagi oka, vonzata	41
Kulturális tőke		341
	családi háttér	39
	foglalkozás, munkajelleg	144
	iskolai végzettség	92
	iskoláztatási stratégiák gyerekeknél	18
	szülők foglalkozása, munka jellege	52
	szülők iskolai végzettsége	10
Habitus		247
	nagyvárosi, kozmopolita habitus	15
	művész habitus	14
	vidéki habitus	50
	térbeli habitus: vidéki szocializációs hatások	28
	térbeli habitus: sokat költözött, hosszabban utazott	33
	térbeli habitus: folyamatos mozgásban lét	52
Distinkciók		179
	beköltözők frakciói	31
	elkülönülés a falusiaktól	83
	elkülönülés a környező falvak lakóitól	8
	elkülönülés a városi középosztálytól, turistáktól	21
	elkülönülő helyi csoportok	58
Percepció		548
	beköltözők percepciója a tősgyökeresekről	93
	tősgyökeresek percepciója a beköltözőkről	33
	beköltözők/nyaralósok percepciója egymásról	164
Hatás	tősgyökeresek/korábbi beköltözők kiszorulása/kiszorítása	29

TEREKUTATÁSI HELYSZÍNEK

Az egyik terepkutatási helyszín Szőlőszem,⁹ a Villányi Borvidék egyik kis falva, míg a másik terepkutatási helyszín Kövesvölgy területe, hét Balaton környéki falut foglal magába. Mindkét terület csodálatos természeti környezetben fekvő, jellegzetes építészeti örökséggel bíró vidéki turisztikai célpont, ugyanakkor Kövesvölgy turizmusa – mind léptéke, mind bevételek tekintetében – a Balaton közelsége miatt lényegesen felülmúlja Szőlőszem turisztikai forgalmát. A dzsentrifikáció jellege is eltér: míg Kövesvölgyre jellemző a kétlakiak és nyaralósok jelenléte, Szőlőszemre inkább állandó beköltözők érkeztek. Mindkét terepen nagyvárosi művész-értelmiségi beköltözőket azonosítottunk a dzsentrifikációs folyamat elindítójaként, akiket követtek a középosztály más tagjai is, részben életmódvándorok, akik kulturális tőkájukat helyi vendéglátó és turisztikai vállalkozásokban hasznosították, így mára mindkét terep népszerű célpontja a vidéki turizmusnak, elsősorban a bor és gasztronómia köré építik imázsukat (erről részletesen lásd: Nemes–Orbán–Tomay 2022; Tomay–Völgyi 2022).

Szőlőszemen az 1990-es években indult meg a városi művészek, értelmiségiek beköltözése, őket követte a 2000-es évektől a második hullámként azonosított városi értelmiségi, illetve életmód-vállalkozói csoport, majd a 2010-es évektől egy jellemzően vállalkozókból álló harmadik hullám. Kövesvölgy esetében már az 1970-es évektől megindult a nagyvárosi művész- értelmiségi réteg beköltözése (Szijártó 2002; Nemes–Orbán–Tomay 2022), melyet az 1990-es évektől fokozatosan felváltott egy magasabb státuszú réteg, akik jellemzően nyaralónak vettek itt házakat. A 2010-es években induló harmadik hullámban részben ide is életmód-vállalkozók, részben vállalkozói és befektetői ingatlanvásárlók érkeztek (részletesen lásd: Nemes–Orbán–Tomay 2022).

EREDMÉNYEK

Lakóhelyválasztás mint osztálystratégia

Az általunk vizsgált vidéki kistelepülések esetében a dzsentrifikáció első hullámában érkező szereplőkre jellemző volt a kulturális és anyagi tőke közötti feszültség, az anyagi lecsúszás előli „előremenekülés” a vidéki lakóhelyválasztás motivációjában. A dzsentrifikáció nagyvárosi kontextusban kidolgozott klasszikus elgondolásával (Clay 1979; Zukin 1987) összhangban tehát a kulturális tőke dominanciájával jellemezhető középosztályi csoport képviselői érkeztek meg először a falvakba. Elbeszéléseikben hangsúlyos elem, hogy az értelmiségi vagy művész szakmák ellehetetlenülni látszottak abban az időszakban, amikor a faluba költözés mellett döntöttek. A falusi ingatlanvásárlás tehát olyan tudatos döntés volt a részükről, amelynek célja a rendelkezésre álló tőkék (kulturális és kisebb részben gazdasági) megtérülésének növelése, vagyis az osztálystratégia rekálibrálása. Jellemző narratív mintázatuk, hogy a saját tevékenységüket összességében pozitívnak, a falu érdekeivel és esztétikai szempontjaikkal összhangban lévőnek tartják, amit még erősebben kiemeltek annak hangsúlyozásával, hogy rengeteg energiát, időt és – a lehetőségeikhez mérten – pénzt áldoztak arra, hogy a saját felfogásuk szerint autentikusan újítsák fel a megvásárolt ingatlanjaikat. Az autentikusságra törekvés egyrészt megfelel az értelmiségi ethosznak, másrészt viszont a „csendes” bevándorlás hangsúlyozásával impliciten elhatárolták magukat a dzsentrifikációs folyamat későbbi hullámainak képviselőitől, különösen a legutóbbi beköltözőktől, akiket ilyen szempontok nem, csupán a pénz mozgat („gazdagok”).

⁹ Szőlőszem és Kövesvölgy a terepkutatási helyszínek álnevei az interjúalanyok anonimitásának biztosítása érdekében.

„Én azért jöttem ide egész őszintén, a férjem kitalálta, hogy nekünk panziót kell csinálni K mellett, azért találtuk ezt ki magunknak, mert ő keramikus volt, én a rákkutatásból jövök. Mindkettőnknek a szakmája ellehetetlenedett egyszerre. [...] Gondoltuk, elvonulunk és csinálunk egy panziót és ebből fogunk megélni. [...] Tudod, ez még tényleg a csendes bevándorlás volt, hogy falvakba, mert hát ezek a filmes emberek akkoriban, az átkosban, a régi átkosban nem voltak gazdag emberek, szó nincs erről [...], ilyen pár 10000 forintokért lehetett ezeket a házakat venni, és szép lassan az ember felújította, ahogy volt pénze [...]. És akkor jött a rendszerváltás, rendszerváltáskor ugye volt egy nagy megromlás, amikor ez a művész gárda átmenetileg megrogyott, hogy teljesen kicsúszott alóla a talaj, mert ugye megszűnt a Mafilm meg a minden megszűnt, és csak így elkezdtek így lebegni az úrben, és akkor, akkor indult meg ez az újgazdagok beáramlása” (I1)¹⁰

A dzsentrifikációs folyamat középső hullámainak képviselői – akár mások, akár saját reflexióik alapján – jellemzően jóval több gazdasági tőkével rendelkeztek, mint az első hullám képviselői. Az e hullámban érkezők között többen voltak, akik kulturális és jelentősebb anyagi tőkét is bele tudtak forgatni a költözésbe, illetve a városi és vidéki ingatlanárak közötti különbséget kihasználva (életmód-)vállalkozásokat indítottak, megteremtve ezzel az egzisztenciájuk (egyik) lábát. Az életmód-vállalkozásaik kapcsán tetten érhető sajátosság, hogy esetükben is hangsúlyos volt a kulturális tőke, ami egyebek mellett abban nyilvánult meg, hogy fontosnak tartották, hogy a saját szempontjaik szerint ízléses vendégházakat és borászatokat hozzanak létre. A vendégházai és borászataik saját meglátásuk szerint kellemes, békés, a városi élet stresszétől ideiglenes menekvést kínáló, a középosztályi ízlés alapján szemlélt vidéki atmoszférát, „vidékidillt” (Csurgó 2014) kínálnak a vendégeiknek.

„Akik a 2000-es években jöttek [...], ők azért egy, ők mind jó módú emberek voltak, jöttek, megvették a házat, szépen fölújították, megcsinálták, ugye tőkét hoztak be, a vendégházakat csinálták [...] Így a faluban szerintem nem lett volna olyan ember, akinek ilyen tőkéje van, hogy megcsinálták volna.” (I2)

„Két évvel ezelőtt aztán az történt, hogy [...] én eldöntöttem, hogy eladom a B-i házamat, [...] és én is azon gondolkodtam, hogy valahogy azt, amit ugye még mindig nagyon meggy föl felé vendéglátás meg turizmus, abba valamilyen módon beszállok. És aztán kicsiben be is szálltam. [...] Valami olyan helyre gondolok, ahol egyszerűen, gyorsan, kényelmesen és hangulatosan lehet valamit enni is, de alapvetően ki lehet ülni egy teraszra, diófa alá fröccsözni, beszélgetni, ilyesmi.” (I3)

A középosztályi helyzet ugyanakkor önmagában még nem magyarázza a vidékre költözést, kellenek ehhez olyan (térbeli) diszpozíciók, amelyek látják az (elképzelt) vidéki lét előnyeit a nagyvárosi élet mellett vagy helyett. Egyik interjúalanyunk, aki a második hullámban lépett be a falu életébe, erre a diszpozícióra utalt, amit „*idealista romantikus lélek*”-ként jellemezte. Megnyilatkozása ambivalens viszonyulásra utal, mivel az elsőgenerációs beköltözőket némileg naivnak („*bolondnak*”, „*marha nagy művészelkeknek*”, „*idiótáknak*”) tartja, mivel véleménye szerint nem rendelkeznek megfelelő vállalkozói képességekkel. Mégis valamiféle közösséget is vállal velük, hiszen közös bennük az „*idealista romantikus lélek*.” Ami a megnyilatkozásban tematizálatlan marad, de felsejlik, az az, hogy a harmadik generációs bevándorlókhoz képest, akik immár a gazdasági tőke dominanciájával jellemezhetők, impliciten határvonalat húz.

„Meg hát van egy csomó jóindulatú idióta, aki – érti – ilyen marha nagy művészelék, vagy csak simán bolond, és akkor lejön ide és itt elvan a kis világába. De hogy, hát igen, mindenképp egyfajta ilyen

¹⁰ Az idézett interjúalanyok fontosabb jellemzőit a Függelék F1. táblázata tartalmazza.

idealista romantikus lélek kell szerintem ahhoz, hogy az ember leköltözzön, valamilyen szinten, még akkor is, hogyha hidegvérű üzletemberként mondjuk tényleg valami komoly vendéglátó egységet akar vinni.” (14)

A vidéki dzsentrifikáció legújabb hullámában érkező „gazdagokról” szóló narratíva értelmezéséhez óhatatlanul kínálkozik a városi dzsentrifikáció folyamatából ismert „szuperdzsentrifikáció” (Lees 2003) koncepciója, amely azt hangsúlyozza, hogy a dzsentrifikáció utolsó hullámában megjelennek az anyagi fölényrel, és a korábbi hullámok képviselőihez képest relatíve kevesebb kulturális tőkével rendelkező, inkább felső, mint középosztálybeli beköltözők, akik kiszorítják nemcsak az őslakosokat, hanem a korábbi hullámok dzsentrifikánsait is. Interjúink azt tükrözik, hogy megjelenésük és a materiális kiszorítottságtól való fenyegetettség (az ingatlanok felvásárlása, árak emelkedése) visszatérő panasz, ami – mint később látni fogjuk – a vélt vagy valós értékrombolással kapcsolatos félelmekkel vegyül.

„Az a baj, hogy egy csomóan közülünk nagyon meg vannak keseredve. Megkeseríti az, hogy jönnek ezek az úgazdagok és mint egy tank nyomnak le mindent. Nincs érték, mi még azon izéltünk, hogy tudod lesikálni azt a régi téglát, hogy be tud építeni.” (11)

„Én azt gondolom, hogy mi 10 évvel ezelőtt jöttünk ide, és 10 évvel ezelőtt [...] nekünk meg nem fordult a fejünkben, hogy itt bármit is megváltoztatni, inkább tisztelettel voltunk az épített környezet meg, meg talán afelé, amit itt az előttünk levő generáció próbál megmenteni, és megpróbáltunk alkalmazkodni, és ehhez képest most azt látom, hogy minthogyha ezek a szabályok így eltűntek volna, és ezzel együtt azok a látogatók jönnek ide, akiknek anyagi tehetségük van, viszont ugyanezt már nem érzi. Tehát nem érzi kötelességének azt, hogy mondjuk ne rakjon be műanyag ablakot a házába, ő nem érzi kötelességének, hogy ide nem kell a medence.” (18)

Mindazonáltal összességében azt látjuk, hogy a vidéki dzsentrifikáció mind a középosztályi életmód megőrzésére (a lecsúszástól való félelem elleni stratégiaként), mind a vállalkozás beindításához szükséges tőke-felszabadítás szempontjából működő középosztályi stratégia.

Distinkciók/elkülönöződési stratégiák

A beköltözőkkel készült interjúk alapján az látszik, hogy a középosztály városias frakcióival szemben nincsen erős szimbolikus határvonás: az általában vett nagyvárosi középosztály és a nagyvárosi életforma már némileg távoli a jelenlegi életviszonyaiktól, ezért szimbolikus különbségképző tevékenységük nem rájuk vonatkozik elsősorban. Amennyiben megfogalmaztak egyáltalán ilyen tartalmakat, akkor csupán homályos elkülönöződések jelentek meg, amelyek az általában vett nagyvárosi életformát vették célpontba: dugók, zsúfoltság, stressz, kosz, nem esztétikus térbeliség. De a szimbolikus határképzés alacsony „hőfokának” az is az oka, hogy a vendégeik jórészt e körből kerülnek ki, vagyis kontraproduktív lenne a vállalkozásaik számára, ha nem építhetnének erre a vendégkörre, melynek bensőségesen ismerik az ízlésvilágát, és amelynek tagjaihoz személyes szálakkal is kötődnek.

Mindenesetre Bourdieu (2010a, 2010b) alapján érdemes hangsúlyozni, hogy a distinkció nem csupán szándékosan létrehozott, hanem létrejön pusztán azáltal, hogy bizonyos szereplők máshol helyezkednek el a társadalmi térben és más gyakorlatok jellemzők rájuk, így a nagyvárosi középosztálybeli frakciókkal kapcsolatban is létrejön szimbolikus differencia, noha ez nem tudatos tevékenység eredménye, így a középosztály (részben vagy egészében) vidékre költözött és a nagyvárosi frakciói között léteznek szimbolikus különbségek.

Az explicit és többé-kevésbé tudatos elkülönöződés elsősorban a helyi viszonyokkal összefüggésben jelentkezik, a környező falvak lakóival, a tősgyökeres helyiekkel, illetve az újabb hullámokban érkező, jellemzően gazdagabb beköltözőkkel szemben. Az alábbi interjúrészletek a helyiekkel, az „óslakosokkal” szembe-ni ellentmondásos vagy vegyes viszonyukra utalnak. Egyrészt kiemelték, hogy valamilyen szinten keresik a kapcsolatot az óslakosokkal, akikkel igyekeznek „nem lekezelően” viselkedni, másrészt érznek valamiféle – mindkét oldalról fenntartott – választófalat is. A tősgyökeres helyiek érzésük szerint sosem fogják őket befogadni, hiszen nem helyben születtek, viszont ők maguk is érznek különbséget az óslakosokhoz képest, akiknek az ízlése nem egyezik meg a sajátjukkal, akiket nem érdekelnek azok a dolgok, amelyek az uralkodó osztályok (s köztük a középosztály) esztétikai felfogása szerint kifinomultak. Bourdieu a distinkció ezen válfaját a kulturálisan „barbárokkal” szembeni elkülönöződésnek jellemezte, amely voltaképpen esszencialista jellegű, hiszen a „barbár” ízlést megfosztja „gazdasági és társadalmi létalapjától, [és] természetes hajlamként tünteti fel” (Bourdieu 2010a:58).

„Jó, hát nyilván a helyiek egy részét ismerem, de én kedvelem őket, és sokkal, sokat kedvelem, és ők is kedvelnek engem. Az látszik, hogy azért érték a szemükben, hogy budapesti vagyok, de normális. Ami leginkább szerintem olyasmit jelent, hogy nem olyan, aki tényleg lenézi őket, nem ereszkedik le, vagy nem éreztetik azt, hogy ezért mert nekem diplomám van, vagy mert nem tudom, több pénzem, esetleg, vagy nem tudom, szóval, tehát, hogy ők nagyon jók, nagyon jók, nagyon közvetlenek.” (15)

„Felvenni velük a kapcsolatot? Én folyamatosan veszem fel velük a kapcsolatot, még pálinkát is iszom velük. Muszáj, ez a kapcsolatfelvétel fő csatornája, nem zárkózom el ettől. Én nem érzem azt, hogy nagyon elkülönülnék tőlük, de amit szeretnék csinálni, meg amiket így közösen csinálunk, az általában nem érdekli őket.” (15)

„Mondjuk, ha 35–40 000 körül van a [X-nél] egy ilyen ötfogásos vacsora koncerttel, de hát erre is mit mondanának, nem vacsora ez, ez ilyen fine dining, és akkor kapsz egy ilyen galambadagot. Ők nem értenék. Nem értenék, hogy ennek mi a lényege vagy mi ez. Meg ilyen fura kaják, hogy mit tudom én, ilyen öt mondatban magyaráznak el egy főételt... így ez a falusi embernek szerintem annyira új meg más, hogy nem.” (16)

„A kulturális szál az, hogy mi itt gyűttmentek egyetértünk abban, hogy a helyi kulturális színvonal az nem olyan, mint amit mi gondolunk. Itt általában, akik jönnek, valamiféle hagyományt tartanak fontosnak, ami itt a szemünk előtt lebeg, amibe mi nem élünk soha, nem tudjuk pontosan mi az, de van egy képünk róla, és ez a kép egyébként összhangban van, mindenkinek ugyanaz a képe róla, hogy milyen is volt ez a hagyomány. Együtt csináltak emberek dolgokat, volt tollfosztás meg fonó meg kukoricahántás meg mittudomén micsoda. A helyiek ezt furcsállva hallgatják. Tudják, hogy volt ilyen meg beszélnek is róla, hogy ez milyen volt, de ők maguk szintén soha nem éltek benne. Az a generáció, aki itt van, soha nem tapasztalta meg azt, amit mi sem tapasztaltunk meg, de nagyon keresünk. Viszont ők nem keresik.” (17)

Emellett azonban a beköltözők újabb és újabb hullámaiktól gyakran fenyegetve érzik magukat a korábban betelepülők,¹¹ ami jelentős különbség az óslakosokhoz képest, hiszen utóbbiak a korábbi betelepü-

¹¹ Miközben a dzsentrifikáció korábbi szakaszaiban ők maguk is kiszorították a tősgyökeres lakosok hagyományos vidéki gyakorlatait. Az egyik vizsgált településen például rendeletileg tiltva van az a korábbi (tradicionális) vidéki gyakorlat, hogy a libákat, kacsákat szabadon engedjék, és azok szabadon járjálhassanak az utcákon és az úttesten.

lők szemében csupán „nem megfelelő”, nem kellőképpen „kifinomult” ízléssel rendelkeznek, ugyanakkor egzisztenciális szinten nem érzékelik őket fenyegetésként.

„Akkor még nem tudtam, hogy ennyi művész fog itt letelepedni, mert itt a K-t azt mi megleptük rendszeren, mert itt a faluban is, ha jól számolom 14-en voltunk, akik hirtelen felvásároltuk ezeket az öreg házakat és úgy hoztuk létre, amilyen volt. Az újak már nem, az új, az már megveszi drágán ezt az öreg házat, holnap jön a buldózer, lenyomja, és akkor épít ilyen ytong műparasztházat.” (19)

„Illetve most az is nagy probléma, hogy iszonyatosan elszálltak az ingatlanárak, tehát most már gyakorlatilag Budapest rózsadombi árak vannak. És akik jönnek, jellemzően a pénzzel rendelkező réteg, az nem a hely értékei miatt jön, hanem azért, mert divatos. És neki nem érték az, hogy egy házat megvegyen és felújítson. [...] Az, hogy mindenki gigászi kerítést húz, hogy ne lássál be, hogy neki milyen háza van vagy tűzivíztározója, ami ugye medence. Eddig ez a környék egy értelmiségi környék volt, most már nem az.” (110)

A megnyilatkozásokban a harmadik hullám vállalkozóival szembeni explicit elkülönböződés, szimbolikus határmegvonás fejeződik ki. Az ő ízlésük talán még negatívabb megítélés alá esik, mivel nem pusztán műveletlennek tartják őket, hanem az „ízléstelenség” magasabb fokát képviselik a szemükben az „újjgazdag” gyakorlataikkal. Az újjgazdag jelleget a kíméletlenséggel, a vélt vagy valós helyi értékek ignorálásával, a nyers pénzügyi értékek kizárólagos előtérbe állításával azonosították – szemben a saját ízlésükkel és gyakorlataikkal, melyeket kifinomultként és a helyi (építészeti és természeti) értékek megőrzésének eszközeiként jellemeztek. Ezzel a kulturális elit és a gazdasági elit, illetve a kulturális és gazdasági alapú középosztály közti klasszikus bourdieu-i distinkciós mintázatot alkalmazták vidéki kontextusban (Bourdieu 1984).

Városi és vidéki, metropolitán és ruralizáló térbeli habitusok

Interjúink alapján az általunk „ruralizáló”-ként azonosított habitus része a vidéki élet idealizálása, egyfajta „nosztalgikus vidéki múlt” keresése/felépítése, a helyi értékek (újra)felfedezése, a helyi közösségteremtési igény, valamint a vidéki élet előnyeit hangsúlyozó diszpozíciók (nyugalom, természetközelség, kevés ember) hangsúlyozása, emellett gyakran része a mezőgazdaság, az agrárium bizonyos részeihez való vonzalom, ami akár a szőlőtermelés/borkészítés formájában, akár az öko/bio/organikus gazdálkodás, kertművelés formájában része lehet az általuk elképzelt és középosztálybeli „kifinomult” ízlésükhöz passzoló vidéki életmód megvalósításának. Ez a habitus szükségszerűen eltér a korábban bemutatott vidéki habitustól.

„Hát, szeretem, hogy közel van a természet, hogy fönt, ahol lakunk, ott egyből ott van az erdő. Hogy sokkal figyelmesebbek, nyugodtabbak [az emberek]. Nagyobb nyugalom van.” (111)

„Szép kerek az egész. Például ma délelőtt elkezdtem dolgozni, és arra lettem figyelmes, hogy egy nagy raj őszapó van itt az udvarunkban. Ami zseniális. [...] Tehát én azt gondolom, hogy az életben a boldogsághoz nagyon kevés dolog elég. [...] Vagy mondjuk egy, ugyan nem szeretem az őszt, de egy ködös, késő őszi vagy egy ilyen adventi időszakban, amikor ilyen páras, sejtelmes az egész, bent ropog a tűz, kinézek az ablakon.” (18)

„Bort az készítek, mert a Dezső szomszédomnak van szőlője fönny a hegyen, tehát ért hozzá, és akkor vettem prést meg a pár eszközt, és akkor most már harmadik éve veszünk szőlőt, és akkor csinálunk belőle bort [...] csak ilyen saját használatra.” (15)

„Van szőlőnk is meg egy kis kertet csinálunk csak így, saját magunknak megtermelt zöldségeket, amit lehetett a nyáron. Meg egy kutyánk van, de szeretnénk majd, ha lennének tyúkok, valami kis állat még.” (112)

„Most van egy kertem, fűszereket termelek, meg van paradicsom, de nem sok. Inkább szoborpark a kertem. Tele van szoborral.” (113)

Interjúalanyaink számára a vidéki lét választás, nem pedig kényszer – emögött akár a nagyvárosi habitus maguk mögött hagyása és a vidéki habitus felvétele is kirajzolódhatna. Erre látszanak utalni a vidéki lét általuk azonosított jellemzői is: nyugodtság, természetközelség, esztétikus fizikai környezet, kevesebb ember, nagyobb szabadság stb. Ezek a ruralizáló térbeli diszpozíciók azonban nem azonosak azon diszpozíciókkal, amelyek a korábban ismertetett tényleges vidéki habitust alkotják amely kevésbé esztétizáló, sokkal inkább a praktikumhoz kötődik, a mezőgazdaság ciklikus vagy a vidéki léttel összefüggő egyéb fizikai munkák kényszereihez. A vidéki habitus diszpozíciói gyakran vonatkoznak olyan növények termesztésére, állatok tartására, amelyek iránt a beköltözők egyértelműen nem éreznek preferenciát (búzafélék, sertések, marhák, juhok), mivel ellentmondanak a középosztálybeli diszpozícióiknak.

További fontos tényező, hogy a dzsentrifikánsok többsége nem vidéki származású, így őket elvileg a nagyvárosi habitusnak kellene/kellett volna jellemeznie, ami alapján nem lett volna valószínű a vidéki élet keresése. Így természetzerűleg merül fel a kérdés: mi magyarázza mégis a választásukat? Az interjúalanyaink életútjukkal kapcsolatos elbeszélései, reflexiói hasonló irányba mutatnak. Szinte mindenkinél voltak olyan gyerekkori tapasztalatok, amelyek révén kapcsolatba tudtak kerülni a természettel és a vidéki lét bizonyos aspektusaival, melyek képesek voltak ellenpontoszni a városi térbeli habitust. Például volt olyan alanyunk, aki budapestiként Buda hegyvidékének sok zöldfelületű, erdős részén élt gyerekkorában, és a társasházuk kis kertjében már gyerekként növényeket termesztett, vagy olyan is, akinek a pécsi családjának kis kertje volt a Mecsekben, ahol gyerekként kalandoztak, vagy aki a nyarak egészét a Balatonon töltötte a nagyszüleinél. Ezen interjúalanyok mindegyike hangsúlyozta, hogy gyerekkorában érték olyan hatások, amelyek révén kapcsolatba tudott kerülni a természettel és a vidéki lét általa elképzelt, a kényszerektől nagymértékben mentes változatával. Ennek eredményeként esetükben a városi diszpozíciók mellett olyan térrel kapcsolatos (ruralizáló) diszpozíciók is kialakultak, amelyek a vidéki élet iránt is affinitást hoztak létre bennük, pontosabban a vidéki lét kényszerektől mentes, azt idillizáló változata iránt. A városi és a ruralizáló elemek együttes jelenléte alapján vegyes térbeli habitusuk alakult ki. Bár eddig azt láthattuk, hogy a betelepülőkre jellemző distinkció döntően, kisebb módosulásokkal klasszikus középosztálybeli mintát követ, amely nem valamiféle kevert, vegyes vagy hasadt osztályhabitusra utal, az interjúalanyaink *térbeli* habitusa határozottan vegyes, heterogén diszpozíciókat foglal magában.

A térbeli diszpozíciók heterogén vagy vegyes jellege több interjúalany esetében is együtt járt feszültségekkel vagy nem tökéletes illeszkedéssel. Többen utaltak arra, hogy nem volt teljesen magától értetődő vagy súrlódásmentes az átmenetük a (nagy)városi életformából a vidékibe, szükségük volt egyfajta átállási időre. Abból is látszik, hogy a városi térbeli habitus megléte esetén nagy ugrás vidékre költözni – különösen az első, úttörő dzsentrifikánsok számára –, hogy az identitás és a habitus igazítása a vidéki lakóhelyhez nem történt meg egyből, ehhez hosszabb időnek kellett eltelnie.

„Sokáig azt mondtam, budapesti vagyok, csak itt élek. Egyszer ez totálisan megfordult, egyszer csak azt vettem észre, hogy dehogy vagyok én budapesti, ne kelljen oda felmenni soha. [...] Lassú folyamat,

viszi az embert a lendület. Ha nem volt vendég a panzióban, akkor felmentem Pestre hétközben. Aztán észrevettem, hogy miért is megyek fel, amikor itt sokkal jobb.” (11)

Interjúalanyaink ugyanakkor nem érezték azt, hogy nincsenek a „helyükön”, mivel a tereket a saját képükre képesek formálni, képesek reflexíven bánni a heterogén diszpozícióikkal, és osztálystratégiájuk keretében a saját hasznukra fordítani őket. Esetükben olyan vegyes térbeli habitusról van szó, amely magában foglal városi és ruralizáló diszpozíciókat egyaránt; és igyekeznek is mindkettő előnyeit kiaknázni.

„Tehát, hogy az a jó, hogy tudok úgy relatíve a természet közelben egy ilyen vidéki életformát, egy ilyen River Cottage-szerű életformát csinálni. Itt, hogy közben mégsem vagyok totál elzárva a világtól. Tehát, hogy egyszerűen olyan szintű nyüzsgő élet van nyáron, hogyha az ember ilyen társasági lény, vagy olyan típus, aki szeret kocsmázni, haverkodni, akkor ez egy ilyen örvény. De közben meg mégsem Pesten vagy, és mégis azért válogatottak a fejek, akik idejönnek. És mégis van az évnek olyan időszaka, amikor viszont nyugi van. [...] Tehát, hogy mondjam, van egy ilyen ciklikusság, ami nekem nagyon tetszik.” (14)

Ez tükröződik a térbeli diszpozícióik generálta tipikus térbeli gyakorlataikban is. Jellemző rájuk, hogy nagyobb a térbeli akciórádiuszuk, mint a tősgyökereseknek. A nagyobb térbeli akciórádiusz megnyilvánul egyrészt a költözés előzményeiben, amelyekkel kapcsolatban az elbeszélések alapján a folyamatos „mozgásban lét” rajzolódik ki.

„Én mindenféle foglalkozásokat űztem, [...] dolgoztam a világ 39 országában, ami nem kevés. Volt, ahol rövidebb ideig, volt, ahol hosszabb ideig. [...] a családom itt volt Magyarországon és ide mindig vissza akartam jönni.” (14)

„A munka miatt mentünk ki igazából, mindketten az Európai Parlamentben dolgozunk, és három éve vettük ezt a házat, 2018-ban, és ez a harmadik nyarunk itt. Gyerekkoromban Zánkán töltöttem a nyarakat meg Balatonudvariban, ezen a környéken, és ez nagyon sokat jelent nekem, nagyon meghatározó része az életemnek. Ezért szerettem volna itt a környéken találni egy házat. Azért is, mert a kétlaki életben nem tudtuk hol lesz egy házunk, Brüsszelben vagy Budapesten, vagy a kettő között, egy biztos pontnak az tűnt, hogy a nyarakat itt szeretnénk tölteni, vagy hát minél több időt. Sok keresgélés után találtuk meg ezt a házat és így költöztünk ide, ez a magyarországi bázisunk most.” (15)

A nagyobb térbeli akciórádiusz a jelenben is megjelenik, ugyanis napi, heti vagy éves szinten jóval nagyobb távolságokat tesznek meg, mint a tősgyökeresek. Ez egyrészt fakad bizonyos önmaguk által létrehozott szubjektív kényszerekből. A vidéki élet észlelt előnyei (ruralizáló diszpozíciók) mellett a városi diszpozícióik alapján nem akarnak lemondani a városok által nyújtott szolgáltatásokról és jótéteményekről sem, legyen szó a gyermekeik iskoláztatásáról, bevásárlásokról vagy kulturális tevékenységekről. Másrészt érdekes módon többen említették azt is, hogy néha unalmasnak tartják a falujukat, vagy hogy évente kell nekik egy bizonyos idő, amikor ki tudnak kapcsolódni, például külföldön.

„Mi sokat [mozdulunk ki], mert az az igazság, hogy el kell menni. Mert azt gondolják az emberek, hogy hú de jó, ti falun éltek, és nincs sok problémátok, biztos nyugodt laza életetek van, közben nem így van, mert annyifelé jár az agyunk [...], és akkor ezért el kell menni, hogy fizikailag el kell menni, hogy kikapcsoljunk. Így mi egy évben kétszer, háromszor elutazunk, akár külföldre.” (16)

„Szóval így, nincs bennem ilyen vágy, mert nem tudom, főleg télen... hát azért, szóval nagyon sok előnye van a falusi életnek, mármint hogy jó dolog, de, de hát azért nem tudom, szerintem halálra unnám magamat, szóval... tehát ez így jó, ez a kettős dolog.” (15)

A térbeli habitusba kódolt térigényük is nagyobb, van, akinek az alkotótevékenységéhez kell a nagyobb tér, van, akinek az állattartás miatt van rá szüksége.

„Nekem nagyon fontos az otthon úgy, mint tér. Mint egy kreatív tér, amivel az ember egy oda-vissza kapcsolatba kerül. Tehát én rendezem, szépítem, építem és utána feltölt. Azért beszélek erről így, mert kiderült az idők folyamán, hogy ezzel nincs mindenki így. Van, aki azt csinálja, hogy jól van... lehesse aludni, enni, fürödni és kész. Kicszeréljük a környezetet, nem is tűnik fel. [Nevet] És nekem ez egy alkotói tér, a művészetem része.” (117)

Mindezekben ama középosztálybeli frakciók ízlésvilága és szükségletei mutatkoznak meg, amelyek selektíven megtalálják a vidéki élet bizonyos szépségeit, melyeknek tagjai azonban városi térbeli diszpozícióik, ízlésük és társadalmi státuszuk alapján nehezen tudnak megelégedni azzal, amit a falu kínálni tud számukra. Implicit módon ez is szimbolikus elkülönböződés a tősgyökeres lakossággal szemben.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy néhány vidéki település dzsentrifikációs folyamatait és a benne érintettek térbeli habitusait vizsgáljuk. Visszatérve a kutatási kérdéseinkre, elemzésünk alapján úgy látjuk, hogy a Bridge-féle (2001) módosított habituselmélet jól alkalmazható nem csak a városi, de a vidéki dzsentrifikáció értelmezéséhez is, amennyiben a dzsentrifikáció kezdeti szakaszában érkezők tudatosan választottak maguknak a többségitől eltérő lakóhelyet. Eredményeink alátámasztják Butler és Robson (2001) – Londonra vonatkozó – megállapításait is: miközben az úttörők a régi, rossz állapotú parasztházakat saját ízlésük szerint felújítják, kifejezhetik identitásukat, egyúttal feltámaszthatják/újraalkothatják a „nosztalgikus vidéki múlt” épített és tárgyi kultúráját (miközben fontos motivációt jelent az ingatlanok értékében mutatkozó rés kihasználása is). Jelen elemzésünk alapján úgy látjuk, hogy szemben a korábban megfogalmazottakkal (Tomay 2019; Tomay–Völgyi 2022), a vidéki dzsentrifikációnak éppúgy része az esztétizálható épített környezet, mint városi párjának. A „dzsentrifikációs esztétika” a nádtetős vagy éppen sváb építészeti emlékeket őrző falusi környezetben éppúgy létre tud jönni, mint London egykor munkások lakta kétszintes téglaházaiban. Ráadásul a több évtizedes dzsentrifikációs folyamatot maguk mögött tudó települések esetén jól látható, hogy az általuk létrehozott dzsentrifikációs esztétika termékei a vidéki környezetben is vágyott szimbólumokká válnak, ami a felső és középosztály mind szélesebb rétegeit is a környékre vonzza akár turistaként, akár állandó lakosként.

A vizsgált települések beköltözőit vegyes térbeli habitus jellemzi, melynek középpontjában a vidéki és a városi élet előnyeinek együttes kiaknázása áll. A csoport tagjainak ízlése karakteresen középosztálybeli, az első két hullám képviselőinek egyenesen „művelt” ízlése a vidéki élet nosztalgikus múltját kívánja megidézni esztétizált módon. A településeken később megjelenő, monetáris szellemiségű vállalkozók pedig ehhez az ízlésvilághoz igazodnak bizonyos mértékben, bár a korábbi dzsentrifikálók értékelése szerint csupán felületesen, kevésbé színvonalasan és az általuk észlelt/elképzelt helyi értékekre kevésbé ügyelve. Mindegyik csoportra jellemző ugyanakkor, hogy ruralizáló térbeli diszpozícióik alapján a vidéki életet nem paraszti létként képzik el. Ez megjelenik abban, hogy szinte senki sem tart állatot közülük, s aki mégis, az sem tipikus falusi

haszonjóságot (sertést, marhát, juhot), hanem a középosztályi igényeket tükröző állatokat (például pónilovakat). Az ízlésbeli tényezők és az őslakosoktól való implicit distinkció mellett ennek az az oka, hogy az állatok túlzott kötöttséget jelentenek, így az állattartás nem felel meg a nagy tér- és szabadságigényüknek.

Az eredmények alapján jól láthatók a kapcsolódási pontok a konstruktivista vidékszociológiához, hiszen jelen tanulmány is arra hívja fel a figyelmet, hogy a vidék nem önmagában létező egység, hanem társadalmi viszonyok által strukturált, és hogy a vidék megformálásában különösen fontos szerepet kapnak a kulturálisan kódolt vidékképek és képzetek (Cloke 2006:21). A középosztály vidéki dzsentrifikációban részt vevő frakciói számára mérvadóak az idilli vidékiségre (Csurgó et al. 2023:2) utaló ruralizáló térbeli diszpozíciók, melyek a vizsgált települések aktív átalakításának generáló sémái voltak, épp e kulturálisan kódolt vidékképekből merítik vonzerejüket az ágensek számára. Abban is egyértelműen kapcsolódik a tanulmány a konstruktivista vidékszociológiához, hogy úgy véljük, a középosztálynak kifejezetten jelentős szerepe van a vidékkel kapcsolatos nagy erejű képzetek megalkotásában, ezek cselekvésbe fordításában és a vidéki tájak megformálásában (vö. Csurgó et al. 2023:2; Short 2006:143). A dzsentrifikánsok térbeli habitusa és gyakorlatai jól illeszkednek egy középosztályi distinkciós stratégiába, amit jól mutat például a „minőség”, az „autenticitás” vissza-visszatérő hangsúlyozása, vagy hogy sok időt, energiát és pénzt fordítanak a gyerekeik magasszintű, nagyvárosi iskoláztatására. Térbeli habitusuk jellemzője ezek mellett az aktivitás. Mindegyik hullám képviselőire jellemző, hogy relatíve nagy a múlt- és jelenbeli térbeli akciórádiuszuk, valamint hogy aktívan kívánják a vidéki tereket átformálni a saját ízlésük és/vagy anyagi érdekeik szerint. Világképük gyakran mutat egyfajta kozmopolita jelleget, hiszen például többen hangsúlyozták, hogy ők világlátott emberek, és hogy tudatos döntés eredményeként költöztek vidékre; s emellett gyerekeik számára is jellemzően azt szeretnék, hogy tegyenek szert tág perspektívára (lássanak országot-világot), és az alapján döntsenek arról, hogy visszajönnék-e a korábbi otthonukba. Aktív térbeli habitusuk alapján a dzsentrifikánsok a falusi teret a saját ízlésük és érdekeik szerint formálták meg (kétségkívül építve a helyi adottságokra). Ez a folyamat szükségszerűen együtt jár az őslakosok bizonyos fokú kiszorulásával. Többen említették például, hogy az ingatlanárak olyan magassá váltak, hogy az őslakosok nem, vagy csak alig tudnak helyben ingatlant vásárolni (vö. Tomay–Völgyi 2022). De az is jellemző, hogy az őslakosok sajátosan falusi, a ruralizáló térbeli diszpozíciókhoz nem illeszkedő térbeli gyakorlatait is visszaszorították, ami szintén olyan eredmény, ami illeszkedik a konstruktivista vidékszociológiához, mely más kontextusokban szintén azt állapította meg, hogy a magas(abb) státuszú ágensek a saját eszményeik és rendre vonatkozó képzeik, azaz az idilli vidék képe szerint formálják át a vidéki tereket, háttérbe szorítva ezzel az ennek nem megfelelő személyeket (Csurgó et al. 2023:2; DuPuis 2006:127). E folyamatok párosulnak azzal, hogy üzleti és szociális téren e csoport relatíve zárt a helyi őslakosok felé, akik közül a vállalkozásokhoz csak kevesen tudnak kapcsolódni (vö. Nemes–Orbán–Tomay 2022). Így a dzsentrifikálók tevékenysége „ügyes”, mozgástérnövelő osztálystratégiaként értelmezhető, melynek keretében előnyös (de sok munkával járó) helyzetet alakítottak ki maguknak, ami azonban nem járt együtt az őslakosok számára átütő előnyökkel.

HIVATKOZÁSOK

- ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH. (2024). ATLAS.ti Windows (24.0.0. verzió) [Qualitative data analysis software]. <https://atlasti.com>
- Berger V. (2018) *Térré szótt társadalmiság. A tér kategóriája a szociológiaelméletekben*. Budapest: L'Harmattan – Könyvpont.
- Bourdieu, P. (1978) Osztályhelyzet és osztálypozíció. In *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Budapest: Gondolat, 402–432.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1991) Physischer, sozialer und angeeigneter physischer Raum. In Wentz, M. (szerk.) *Stadt-Räume*. Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag, 25–34.
- Bourdieu, P. (1996) *Physical Space, Social Space and Habitus*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sociologi og samfunnsgeografi.
- Bourdieu, P. (1997) Ortseffekte. In *Das Elend der Welt. Zeugnisse und Diagnosen alltäglichen Leidens an der Gesellschaft*. Konstanz: Universitäts-Verlag Konstanz, 159–167.
- Bourdieu, P. (2002) Társadalmi tér és szimbolikus tér. In *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest: Napvilág, 11–29.
- Bourdieu, P. (2008) Különbségek és megkülönböztetések. In *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése*. Budapest: General Press, 97–107.
- Bourdieu, P. (2010a) A habitus és az életstílusok tere. *Replika*, (72), 49–94.
- Bourdieu, P. (2010b) A társadalmi tér és a csoportok keletkezése. In Angelusz R. – Éber Á. M. – Gecser O. (szerk.) *Társadalmi rétegződés olvasókönyv*. Budapest: ELTE, 165–187.
- Bridge, G. (2001) Bourdieu, rational action and the time-space strategy of gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26(2), 205–216. <http://doi.org/10.1111/1475-5661.00015>
- Butler, T. – Robson, G. (2001) Social capital, gentrification and neighbourhood change in London: a comparison of three South London neighbourhoods. *Urban Studies*, 38(12), 2145–2162. <https://doi.org/10.1080/00420980120087090>
- Butler, T. (2003) Living in the bubble: gentrification and its 'others' in North London. *Urban Studies*, 40(12), 2469–2486. <https://doi.org/10.1080/0042098032000136165>
- Clay, P. L. (1979) *Neighborhood renewal: middle-class resettlement and incumbent upgrading in American neighborhoods*. Lexington, Mass: Lexington Books.
- Cloke, P. (2006) Conceptualizing rurality. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (szerk.) *The Handbook of Rurality Studies*. London: Sage, 3–17.
- Csurgó B. (2013) *Vidéken lakni és vidéken élni – A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Budapest: Argumentum.
- Csurgó B. (2014) A vidék nosztalgiaja. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4(2), 1–20. <http://doi.org/10.18030/SOCIO.HU.2014.2.1>.
- Csurgó B. – Horzsa G. – Kiss M. – Megyesi B. – Szabolcsi Z. (2023) Place Naming and Place Making: The Social Construction of Rural Landscape. *Land*, 12, 1528. <https://doi.org/10.3390/land12081528>
- Dobai A. M. (2022a) *Szokrális terek Budapesten a rendszerváltás után*. Budapest: L'Harmattan.
- Dobai A. M. (2022b) Demokratizálódó szokrális térperspektívák Budapesten a rendszerváltás után. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 10(1–2) 104–114.
- DuPuis, E. M. (2006) Landscapes of desires? In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (szerk.) *The Handbook of Rurality Studies*. London: Sage, 124–132.
- Egyed I. (2018) A tér és a hatalom antiesszencialista koncepciója: Foucault és a neomarxista, posztstrukturalista kritikák. In Faragó L. (szerk.) *Kortárs térelméletek kelet-közép-európai kontextusban*. Budapest: Dialóg Campus, 269–284.
- Fáber Á. (2018) *Pierre Bourdieu: Elmélet és politika*. Budapest: Napvilág.
- Glass, R. (1964) *Aspects of change*. London: MacGibbon and Kee.
- Hadas M. (2022) *Outlines of a Theory of Plural Habitus: Bourdieu Revisited*. London, New York: Routledge.
- Hamnett, C. (1991) The blind men and the elephant: the explanation of gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16(2), 173–189. <https://doi.org/10.2307/622612>

- Huszár Á. – Berger V. (2020) Az új középosztály? *Politikatudományi Szemle*, 29(2), 71–99.
<http://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2020.2.71>
- Jóvér V. (2023) A new way to understand urban-rural relations: Habitus studies of rural places. *Hungarian Geographical Bulletin*, 72(1), 75–85. <http://doi.org/10.15201/hungeobull.72.1.5>.
- Kovács I. (2012) *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Budapest: Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
- Lees, L. (2003) Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City. *Urban Studies*, 40(12), 2487–2509.
<http://doi.org/10.1080/0042098032000136174>
- Nemes G. – Orbán É. – Tomay K. (2022) Meghasadt valóságok. *Szociológiai Szemle*, 32(1), 88–113.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.1.5>.
- Németh K. (2022a) Cosmopolitans in a farmhouse: Return migration and the adaptation of habitus through the lens of a homemaking process. *Intersections. EEJSP*, 8(2), 100–119. <http://doi.org/10.17356/ieejsp.v8i2.840>.
- Németh K. (2022b) From the pluralisation of habitus towards the theory of plural habitus. *European Journal of Social Theory*, 0(0).
<http://doi.org/10.1177/13684310221117769>
- Németh K. (2023) Társadalmi tér, fizikai tér és habitus: elméleti csomópontok és kutatási irányok. *Szociológiai Szemle*, 33(2), 56–80.
<http://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2023.2.3>.
- Phillips, M. (1993) Rural gentrification and the processes of class colonisation. *Journal of Rural Studies*, 9(2), 123–140.
[https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90026-G](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90026-G)
- Ragadics T. (2023) „Ha itt bármi baj lenne, ez a falu egységbe állna.” – Helyi közösségek a magyarországi vidék kistelepüléseiben. *Századvég*, 26(3), 9–36.
- Redfern, P. A. (2003) What makes gentrification 'gentrification'? *Urban Studies*, 40(12), 2351–2366.
<https://doi.org/10.1080/0042098032000136101>
- Short, B. (2006) Idyllic Ruralities. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (szerk.) *The Handbook of Rurality Studies*. London: Sage, 113–148.
- Simmel, G. (2001) A nagyváros és a szellemi élet. In *Válogatott társadalomelméleti írások*. Budapest: Novissima, 223–233.
- Smith, D.P. – Phillips, D. A. (2001) Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality. *Journal of Rural Studies*, 17(4) 457–469. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(01\)00014-6](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(01)00014-6)
- Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Abingdon: Routledge.
- Szijártó Zs. (2002) Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében. Egy kutatás tapasztalatai. In Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből*. Tabula könyvek 4. Budapest: Néprajzi Múzeum, 7–21.
- Tomay K. (2019) Az összekötő társadalmi tőke (újra) termelődésének terei: A városi és vidéki dzsentrifikáció szerepe a vállalkozói és innovációs ökoszisztémákban. *Replika*, (111), 43–62. <https://doi.org/10.32564/111.4>
- Tomay K. – Orbán É. (2024) A vidéki dzsentrifikáció kvantitatív megközelítésben: adatok és turisztikai típusok. *Területi Statisztika*, 2. (Megjelenés alatt.)
- Tomay K. – Völgyi B. (2022) Közösség és dzsentrifikáció egy vidéki településen. *Szociológiai Szemle*, 32(1), 65–87.
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.1.4>.
- Zukin, S. (1987) Gentrification: culture and capital in the urban core. *Annual Review of Sociology*, 13(1), 129–147.
- Zsinka F. (2023) A szegénység csapdái – Időperspektíva és térhasználat mélyszegénységben élő nők habitusában. *Tér és Társadalom*, 37(2), 36–61.

FÜGGELÉK

F1. táblázat. Az idézett interjúalanyok fontosabb jellemzői

Kód	Nem	Kor	Foglalkozás	Dzsentrifikációs státusz
I1	Nő	50–70	Értelmiségi, vállalkozó	Úttörő/első hullám
I2	Férfi	30–50	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás, vállalkozó	Tősgyökeres
I3	Férfi	30–50	Értelmiségi	Harmadik hullám
I4	Férfi	30–50	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás, vállalkozó	Harmadik hullám
I5	Férfi	30–50	Értelmiségi	Kétlaki
I6	Nő	30 év alatti	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás	Tősgyökeres
I7	Férfi	30–50	Értelmiségi, vállalkozó	Harmadik hullám
I8	Férfi	50–70	Művész, kreatív foglalkozás	Harmadik hullám
I9	Férfi	70+	Művész, kreatív foglalkozás	Második hullám
I10	Nő	50–70	Művész, kreatív foglalkozás, vállalkozó	Kétlaki
I11	Férfi	30–50	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás	Harmadik hullám
I12	Nő	30–50	Ipar, kereskedelem, szolgáltatás	Környékről költöző
I13	Férfi	50–70	Művész	Úttörő/első hullám, már nem él a településen
I14	Férfi	70+	Értelmiségi, vállalkozó	Második hullám
I15	Férfi	30–50	Értelmiségi	Kétlaki
I16	Nő	30–50	Értelmiségi, vállalkozó	Második hullám
I17	Nő	50–70	Művész	Úttörő/első hullám, jelenleg kétlaki